

ФЕНТЕЗІ VS ХИМЕРНА ПРОЗА: ІДЮСТИЛЬ ІРРЕАЛЬНОГО

Куриленко Д.В.

Інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті репрезентовано феномен фентезійної літератури як фатум повсякденного буття через призму ірреальних явищ у контексті бінарної особливості минуле-сьогодення. Через текстове полотно досліджено генеалогію жанру фентезі в контексті ірраціональних явищ у химерній прозі. Проаналізовано піджанри science fiction у модерному літературному контексті і реалізацію жанру в українській літературі на перехресті темпоральних наративів.

Ключові слова: фентезі, science fiction, поліфонія, текстове полотно, ідіостиль ірреального.

*Я покажу вам безліч світів –
Оригінальних і капризних...
Михайль Семенко*

Постановка проблеми. Текстове полотно твору є філігранним та поліфонічним матеріалом для структурного відтворення буття літературного меседжу. Фентезі та раціональне артикулюють у певному дисонансі, адже, ці поняття є протилежними, отже, дуалізм у межах реального та ірреального є цілком аргументований на перетині культурних кодів та інтерпретативних моделей.

Витоки фентезі сягають міфології та фольклору, які є автохтонним кодом ментальності певного ейдосу. Унікальні текстові новобудови регламентують буття, де авторський світ корелює з традиційним, де зрозуміле і незрозуміле утворюють парадигму текстового поля, у якому відповідності апелюють до антиподів, незрозумілих тестових формул, є ключем до скарбниці незвіданого. Отже, фентезі – це атмосферна література, з присмаком вигадки та ідіостилю ірреального.

Як зауважує Б. Успенський, література «передусім пов'язана не з простором, а з часом: твір літератури, як правило, доволі конкретний щодо часу, але може допускати цілковиту невизначеність при передачі простору» [13, с. 103]. Отож, мозаїка фрагментарних форм часу вимагає трактування феномену фентезі крізь призму цайтгайсту буття як філософської алегорії та зображення репрезентативної сугестії минулого через сегмент фантастичного в текстовому полотні.

Фентезі як інтертекстуальний жанр епохи постмодернізму рефлексує пласти свідомості, котрі генеалогічно пов'язані в текстовому полотні кодами словесних формул, темпоральних правил та модерних понять. Отже, доречно буде з'ясувати походження жанру та його національно змодельований варіант у химерному романі з народних уст «Козацькому роду нема переводу...», зокрема.

Жанр – це ні що інше, як форма. У нього, як у подарункову обгортку, можна загорнути будь-яку актуальну проблему, почасти, слухну та не тривіальну. А якщо це жанр фентезі, то ця обгортка виявиться абсолютно екстраординарною, з присмаком вигадки та чуда. Фентезі, своєрідна еkleктика надсвідомого, незрозумілого, цей жанр – своєрідний ребус для реципієнта в діалозі трансцендентного сприйняття.

Фантастика в перекладі з грецької означає «здатність уявляти». Це «дивно-незвичні образи чи уявлення, які не мають аналогів у дійсності, нереальний предмет або явище з високим ступенем умовності» [7].

Фентезі (англ. fantasy – фантазія) – літературний жанр, що виник в першій половині ХХ сторіччя в англійській прозі; займає проміжне місце між науковою фантастикою і казкою, сягає своєю генеалогією від народних епосів європейських країн (напр., «Калевала» або «Беовульф»). Література фентезі багата поетичними, химерними образами, включає надприродні, нереалістичні події [8, с. 795].

«Фентезі (англ. fantasy: ідея, вигадка) – жанровий різновид фантастики, в якому використовуються ірраціональні мотиви чарівництва, магії, лицарського епосу, поєднані з реалістичною нарацією, змальовуються віртуальні світи із середньовічними реаліями, нетехнічною психологією» [7].

Як акцентувала Н. Логвіненко, для літератури 80–90-х років ХХ ст. визначальними є «розмаїття та змішання жанрів і стилів (детективна, фантастична, містична, історична, філософська проза, що представлена есеями, оповіданнями, новелами, повістями, романами)» [8, с. 40]. Почасти науковців цікавить фантастична література.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фантастику як жанр розглядали Т. Бовсунівська, Є. Брандіс, К. Мзареулов; літературну стратегію – Т. Катишева, тип літературної умовності – О. Ковтун; про фентезі, як особливий різновид фантастики, заявляли О. Леоненко, Н. Логвіненко, М. Назаренко; компаративним аналізом фантастичної літератури займалися С. Олійник, Н. Савицька, О. Стужук; вивченню поетики фантастичного (фентезійного) часопростору присвячені праці А. Нямцу. Елементи фантастики в художньому творі осмислювали І. Буркут, О. Ковтун, Т. Чернишова, і кожна з дослідниць подає свою термінологічну базу для цього явища. Наприклад, за О. Ковтун, вживаємо термін «ілюзія достовірності», а за Т. Чернишовою – «ілюзія правдоподібності».

Актуальність запропонованої теми наукового дослідження вмотивована необхідністю трактування феномену фентезі, створення світу

«поза межами вигаданого» та артикульованого в рамках темпоральних наративів.

Виклад основного матеріалу. Маючи глибоке коріння у міфологічних, фольклорних та літературних традиціях різних часів і народів, фентезі як жанр новітньої літератури виформовується вже на початку ХХ ст. і як такий чітко усвідомлюється літературною критикою з кінця 20-х років: відомий американський критик Хьюго Гернсбек (1884–1967), автор терміна фентезі (англ. *fantasy*), у статтях 1926–1928 рр. чітко відмежовує його від наукової фантастики, названої ним *science fiction* [11].

С. Олійник зауважувала, що «такий тип функціонування фантастичного стає дедалі продуктивнішим у сучасній українській літературі» [10, с. 1].

Сутність поняття «фантастика» репрезентовано через «особливий амбівалентний метод артистичного мислення, коли образ поєднує ознаки реального та уявного невластивим для них способом, тобто становить певну типологічну єдність, що призводить до одивнення, формування узагальненого сенсу буття із застосуванням містичних, ірраціональних мотивів» [7, с. 522].

К. Мзареулов вважав, що «фантасти, як правило, торкаються у своїй творчості актуальних проблем, що реально існують сьогодні, або можуть постати незабаром» [6].

На думку Ю. Крістєвої, будь-який текст будується як мозаїка цитації, тобто текстова структура є продуктом трансформації іншого тексту, являє собою реакцію на нього й насичена постійними покликаннями на претексти [6].

За словами польського письменника-фантаста і публіциста А. Сапковського, основним джерелом фентезі є міфологія. В цій фразі автора саги «Відьмак» наполягає на необхідності дотримання у фентезійній літературі міфологічних і народних канонів та структурних елементів. Архетипи кельтських, скандинавських, фінських, слов'янських та інших сказань, епічних саг та історій з «Артурівського циклу» є ключовими елементами формування текстового полотна сучасного фентезі [11]. Такої ж думки й Т. В. Бовсунівська, яка вирізняє такі головні джерела жанру – французька «фейна» казка, скандинавський і кельтський фольклор [2].

Деякі науковці, наприклад Ковтун О.М., Леоненко О.С, вважають фентезі та наукову фантастику похідними від жанру фантастики, оскільки ті складають певну суму інтегральних ознак у межі текстової канви.

Тут доречно процитувати Р. Желязни, який гадав, що архетипи ірреального слугують спільній меті: «І у науковій фантастиці, і у фентезі ми використовуємо криве дзеркало, але не дивлячись на це, воно так чи інакше показує все те, що перед ним знаходиться... Воно робить особливий наголос на тих аспектах дійсності, які автор хоче підкреслити... це перетворює наукову фантастику і фентезі в особливий спосіб висловлювання про сучасний світ» [15].

Окрім того, згідно жанрово-стилістичного поділу, вирізняють два типи фентезі: високе і низьке. «Високе фентезі, куди входять твори, в яких перед читачем постають повністю вигадані світи, і низьке фентезі – твори, в яких надприродне переноситься в нашу реальність» [1, с. 136].

Визначень фентезі існує дуже багато і обрати одне дуже складно, але можна виділити декілька його провідних рис. Фентезі апелює до казки, міфу, лицарського роману. Відповідно, йому притаманні риси всіх цих жанрів: «його повчальність, прагнення до гри і нав'язлива гуманність від казки, епічність, трагічність і хтонічна спрямованість від міфу, благородство і жертвовність героїв від лицарського роману» [1, с. 136].

Підтвердженням спостережень Я. Дубинянської є й твори Марини Соколяк, яка пише свої фентезійні романи «на перетині культурних кодів та авторських інтелектуальних побудов» [4].

Польський письменник-фантаст А. Сапковський у праці «Піруг або нема золота в сірих горах», не заперечує певного зв'язку фентезі з казкою, однак, сигнає на його укоріненні в міфології: «Англосакси, які домінують у фентезі і які створили сам жанр, мають у своєму розпорядженні значно кращий матеріал: кельтську міфологію. Артуріанська легенда, ірландські саги і повір'я, бретонський чи валлійський Мабіногіон значно більшою мірою підходять як вихідний матеріал для фентезі, ніж інфантильна і примітивно сконструйована казка» [12].

На останньому особливо наголошує Ю. Ковалів. У його літературознавчій енциклопедії зазначено: визначальними для фентезі є фатум, бінарна етична опозиція «добро-зло», винагорода за зусилля в подоланні перешкод, диво [7, с. 259].

Порівнюючи *science fiction* та фентезі, О. Яковенко виділяє такі специфічно філігранні особливості фентезі як жанру: 1) належність творів фентезі до можливих світів; 2) наявність середньовічного антуражу; 3) високий ступінь фантастичного; 4) ненауковість, ірраціональність, зумовлена наявністю магії [12, с. 143].

У становленні фентезійної літератури немало роль зіграв епічний жанр середньовічної розповідної літератури – лицарський роман, сформований у середині XII ст. і набув загальноєвропейського поширення. У центрі цього жанру – індивідуалізований образ героя-лицаря, його подвиги заради власної слави, кохання, релігійно-моральної досконалості. У XVIII ст. під впливом лицарського почалося формування готичного роману, де описуються таємничі пригоди, фантастику, містику, а також соціальні мотиви, де центром є демонічна особа [7, с. 239], що теж трапляється у фентезійних творах. Ймовірно, це дало підстави К. Сміту витоки фентезі датувати XVIII ст. [14].

В українській літературі жанр фентезі репрезентовано у багатьох творах, зокрема, в драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». Твір ґрунтується на народних повір'ях, в ньому зібрано безліч міфічних істот, прослідковується казкові мотиви. Тут вам і русалка з водянником, і потерчата, перелесник та лісовик, а також злидні, доля та пропасниця, які також є міфічними персонажами. Що вже й казати про прийом перетворення, застосований до головних героїв: Лісовик наказує обернути Лукаша на вовкулаку, Мавка перетворюється на суху вербу. У сучасному фентезі це – основний образний лейтмотив. До того ж, популярною сьогодні є сюжетна лінія, в якій звичайна людина закохується у міфічну істоту, що яскраво свого часу продемонструвала у «Лісовій пісні» Лесі Українки.

«Марко Проклятий» Олекси Стороженка – плід тридцяти років роботи з легендами про мандрівника-страдника Марка, якого не приймає земля. Цей твір – яскравий приклад для наслідування сучасним фентезі та своєрідний прототип творів цього жанру, оскільки у ньому фольклорний герой реалізує свій фатум на тлі історичних подій. Сьогодні навіть існує окремо історичне фентезі, як особливий підвид цього жанру, де застосовується саме цей прийом – уведення міфічного героя в історичний контекст, у реальні події, що відбувалися колись.

Було в дивно, якби мандри в своїй кордоцентричній площині не здійснив Козак Мамай, себто, характерник та лицар-шевальє у романі з народних уст О. Є. Ільченка «Козацькому роду нема переводу...». На тлі дихотомії фантастичного, естетичної зачарованості магічним події в романі відбуваються на тлі архаїки минулого. Динаміка всеохопності, антипод реальності та ідеологія фантастичного на тлі історичного реалізується у влучних словесних формулах з іронічним, подекуди саркастичним присмаком.

Роман, написаний 1958 року, став бестселером української літератури: «Події в романі відбуваються після смерті Богдана Хмельницького. Автор розповідає про пригоди Козака Мамаю — мандрівного запорожця, вояки і гультя, жартуна і філософа, безстрашного лукавця і навіть... чаклуна, який може покликати на допомогу магічні сили, рятуючись від небезпек. Якось Ільченко сказав: «Коли в скрутну хвилину люди не плачуть, а сміються, вони – проти будь-якого ворога дужчі». Про це його роман-епопея, який за всіма параметрами підпадає під визначення «шедевр» і який критики ставлять в один ряд з творами Сервантеса «Дон Кіхот» і Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель» [5, с. 2].

Висновки. Отже, фентезі – це антипод реальності, ідеологія тексту, де майстерно приховані від невтаємничених реалій коди, події та явища, котрі інтегрують у текстові площини та апелюють до надсвідомого, «трансцендентного бачення», використовуючи образи та символи, міфи та легенди, котрі ідеолог тестових реалій подає читачеві для розкриття її загадок.

Список літератури:

1. Бондина Е. С. К типологии жанра фентези / Е. Бондина // Пограничные процессы в литературе и культуре. – Пермь, 2009. – С. 136–137.
2. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів: жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману / Т. В. Бовсунівська. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 519 с.
3. Буйвол О. В. До проблеми жанрової класифікації фентезі / О. В. Буйвол // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 11. – С. 238–241.
4. Дубилянська Я. Під ворожим прапором фентезі / Я. Дубилянська [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <aref=<<http://litakcent.com/2011/04/13/pidvorozhympraporomfentezi/>>> ЛітАкцент
5. Ільченко О. Є. Козацькому роду нема переводу... / О. Є. Ільченко – Х.: Видавництво «Фоліо». – 2006. – 704 с.
6. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму. – М.: Прогресс, 2000. – С. 427–457.
7. Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія в 2 т. / Ю. І. Ковалів. – К.: Видавничий центр «Академія». – 2007. – 622 с. – Т. 2.
8. Логвіненко Н. «Своя фантастика в Україні є, вона живе, розвивається, родить...» / Наталія Логвіненко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2013. – № 3. – С. 40–45.
9. Мзареулов К. Фантастика. Общий курс / К. Мзареулов. – Режим доступу: http://bookz.ru/authors/mzareulov-konstantin/fantasti_182/1-fantasti_182.html
10. Олійник С. Побутування фантастичного у сучасній українській прозі [Електронний ресурс] / С. Олійник // Синопсис: текст, контекст, медіа: електрон. наук. фах. вид. – К.: Київський університет ім. Бориса Грінченка, 2013. – № 3–4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/stkm_2013_3-4_8.pdf
11. Савицкая Т. Е. Фэнтэзи: становление глобального жанра / Т. Е. Савицкая // Культура в современном мире. – 2012. – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://infoculture.rsl.ru/>.
12. Сапковський А. Пируг, или Нет золота в серых горах / А. Сапковський [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://royallib.ru/read/sapkovskiy_ndgey/pirug_ili_net_zolota_v_serih_gorah.html/.
13. Успенский Б. А. Поэтика композиции (Структура художественного текста и типология композиционной формы) // Семиотика искусства / Б. А. Успенский. – М.: Искусство, 1970. – 224 с.
14. Smith K. P. The Fabulous Realm/ A Literary-Historical Approach to British Fantasy 1789–1990 – Metuchen, New York: Scarecrow Press, 1993. – 521 p.
15. Zelazny R. Fantasy and Science Fiction – A Writer's View [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chomikuj.pl/Slayker/ebooki/2003/2003-10-16/Roger+Zelazny++Fantasy+and+Science+Fiction+A+Writer*27s+Vie,3338226708.rtf

Куриленко Д.В.

Институт филологии

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

ФЭНТЕЗИ VS МАГИЧЕСКО-ФАНТАСТИЧЕСКАЯ ПРОЗА: ИДИОСТИЛЬ ИРРЕАЛЬНОГО

Аннотация

В статье представлен феномен фэнтезийной литературы как фатум повседневного бытия через призму ирреальных явлений в контексте бинарной особенности прошлое-настоящее. Через текстовое полотно исследовано генеалогию жанра фэнтези в контексте иррациональных явлений в магическо-фантастичной прозе. Проанализированы поджанры science fiction в современном литературном контексте и реализация жанра в украинской литературе на перекрестке темпоральных нарративов.

Ключевые слова: фэнтези, science fiction, полифония, текстовое полотно, идиостиль ирреального.

Kurylenko D.V.

Institute of Philology

Taras Shevchenko National University of Kyiv

FANTASY VS KHEMERIC PROSE: IDIOSTYLE OF IRREALITY

Summary

In the article is a subject of fantasy fiction represented, it is represented through a karma of an everyday-life routine, and also through a distortion of irreality phenomenon, done in the context of a binary specialities of post-present. With the help of textual substance, the gemology of the genre of fantasy is explored, as well as in the context of the phenomenon of magic-fantasy prose. There are the sections of science fiction analyzed in the modern literature context and also the of it in the Ukrainian literature, in the cross of temporal variants.

Keywords: fantasy, science fiction, polyphony, textual material, idiostyle of irreality. science fiction.